

Simona Klemenčič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'373.45=16

Besede iz drugih slovanskih jezikov v slovenščini

V članku so zbrane nekatere bolj pogoste besede, ki jih je slovenščina prevzela iz drugih slovanskih jezikov in so se obdržale v slovenskem knjižnem jeziku. Sodobni slovenski jezik ima največ prevzetih besed iz hrvaščine in srbsčine, ruščine in češčine ter nekaj besed iz (stare) cerkvene slovanščine in poljščine.

The article presents some of the more frequent words borrowed by Slovene from other Slavic languages which have become established in the standard language. Modern Slovene has most loan words from Croatian and Serbian, Russian and Czech, as well as having some from (Old) Church Slavonic and Polish.

1

Ves čas obstoja knjižne slovenščine so se obdobja zmernega zanimanja za slovanske jezike izmenjavala z obdobji okrepljenega navdušenja, ki se kaže kot povečano prevzemanje besed iz drugih slovanskih jezikov. Že Valentin Vodnik se je leta 1797 v razpravi *Povedanje od slovenskiga jezika* v časniku *Lublanske novice* navduševal nad ruščino in cerkveno slovanščino (ki jo imenuje *bukviski jezik*), s pomočjo katerih bomo »naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukviskim popravljali, kar smo se od stare korenine na stran zašli«.

2

Iz nabora prevzetih besed v slovenščini je razvidno, kateri slovanski jeziki so imeli največji vpliv na slovensko besedje: slovenski jezik ima največ prevzetih besed iz hrvaščine in srbsčine (če ju obravnavamo skupaj, saj ni mogoče v vseh primerih ugotoviti, ali gre za srbsko ali za hrvaško besedo), ruščine in češčine ter nekaj besed iz (stare) cerkvene slovanščine in poljščine. Iz makedonščine in ukrajinščine smo prevzeli nekatere kulturno specifične besede. Nobene prevzete besede nimamo iz ene ali druge lužiške srbsčine, beloruščine, slovaščine in bolgarščine.

3

Do nastanka Jugoslavije so bili stiki med slovenščino in drugimi slovanskimi jeziki predvsem knjižni. Breznik je v izčrpnih razpravi *O časnikarski slovenščini* opozoril na vpliv jezika časnikarjev na vpeljavo novih besed iz drugih slovanskih jezikov v slovenščino. V obdobjih formiranja knjižne slovenščine so pisci jemali besedje iz ostalih slovanskih jezikov po različnih virih, npr. mnogo čeških besed je prišlo v knjižni jezik s slovarjem Antona Murka (1833), ki jih je sprejel iz del Ravnikarja, Dajnika, Metelka in Jarnika, ti pa so jemali iz Dobrovskega. Iz njega so črpali pravopisne posebnosti in besedje.

Breznik navaja, da so prvi časnik, ki je začel uvajati besedje iz hrvaškega in srbskega jezika, *Kmetijske in rokodelske novice*, ki so izhajale od leta 1843. Te so uvedle med drugim prevzete besede *žrtvovati* po več slovanskih jezikih, *tóčka* in *tóčen* ter *odlíka* (*odlikovati*) iz ruščine, *načelo* iz stare cerkvene slovanščine ali ruščine, *jáven*, *razlíka*, *razpráva* in *slíka* iz hrvaščine ter *témel* (*témeljen*, *temeljít*), *zanimív*, *ogrômen*, *motríti* in *malénkost* iz hrvaškega ali srbskega jezika.

Nekaj slovanskih besed je uvedel Levstik, ki je v obdobjih, ko se je navduševal nad različnimi slovanskimi narodi, uporabljal več slovanskih izposojenk (predvsem srbskih in hrvaških ter ruskih), v vmesnih obdobjih pa manj. Vpeljal je med drugim *čín* iz srbskega ali hrvaškega jezika, *dovtípen* iz češčine, *nagráda* iz ruščine, *razlíkováti* po *razlíka* iz hrvaščine, *móžen* iz ruščine ali češčine ter *véšč* po več slovanskih jezikih.

V časniku *Slovenski narod*, ki je izhajal od 1868, je sprva opazen močen vpliv srbskega, hrvaškega, ruskega in češkega jezika, ki se je kasneje unesel, časopis pa je še zmeraj ostal zelo priljubljen. Urednik *Slovenskega naroda*, ki je po Brezniku ta časnik najbolj »privljal na srbohrvaščino«, je bil Josip Jurčič. »Hrvaškega besedila je prinašal toliko, da je imel opraviti s sodiščem, češ da ima od oblasti dovoljenje le za slovenski list« (Breznik 1982b: 149). Jurčič je uvedel med drugim *klevetánje* (iz cerkvenoslovanskega *kleveta* oz. po več slovanskih jezikih), *laskáti* in *prápor* po več slovanskih jezikih, *vzhíčen* iz ruščine, iz srbsčine oziroma hrvaščine pa *otvóriti*, *oklévati*, *nabáviti si*. Po Jurčičevi smrti se je *Slovenski narod* spet obrnil bolj k slovenščini, v knjižni jezik pa so skozi ta časnik še zmeraj prihajale nove besede iz drugih slovanskih jezikov, kot so *zagonétka* ali *upravítelj* po *upráva* iz hrvaščine, *tíralica* prilagojeno iz hrvaščine, *sôbarica* k *sôba* iz hrvaščine, kamor je beseda prišla iz madžarščine, nadalje *drážesten*, *ožígósati*, *porêklo*, *dobavítelj* iz srbskega oziroma hrvaškega jezika ali na podlagi besed, ki smo jih prevzeli iz tega jezika, *déjstvo* iz cerkvene slovanščine ter na podlagi tega *udejstvovati se*, ter po več slovanskih jezikih *pojáv* in *prém*.

4

Iz prevzetih besed so nastale cele nove besedne družine, npr. na podlagi besede *smér*, ki smo jo prevzeli iz češčine, imamo *smérnica*, *usmériiti* itn. Znotraj iste besedne družine pa se lahko znajdejo tako domače kot prevzete besede, zato ni vedno lahko ugotoviti, katera beseda je domača in katera prevzeta. Jakopin (1992: 91) opozarja, da so se pod vplivom drugih slovanskih jezikov »v slovenščini začeli sprožati prej zakrneli besedotvorni postopki in obujati nekatere prvine iz notranje-jezikovne nuje, a tudi po drugoslovanskih vzorcih, ki so jih v slovenščini aktivirale prevzete besede in s tem razširile besedotvorne možnosti.« Zaradi tega je ugotavljanje, kaj je domače in kaj prevzeto, v mnogih primerih oteženo.

Upoštevati je treba tudi dokaj pogosto možnost, da je beseda, ki jo je slovenščina poznala že prej, dobila nov pomen pod vplivom drugih slovanskih jezikov, tako kot se dogaja tudi danes, da se pomen besede spremeni pod vplivom angleškega jezika (primer za to je beseda *patétičen*, ki jo v zadnjem času uporabljamo tudi v pomenu »vreden usmiljenja« pod vplivom angleškega *pathetic*). Tako se je pod vplivom drugih slovanskih jezikov preoblikoval tudi pomen besed *drúštvo*, *škrób*, *vésna*, *zabáva*. Besede *jébatí*, *načín*, *slutíiti* pa predstavljajo primer za besede, ki jih je slovenščina v omejenem obsegu že poznala, razširile pa so se šele pod vplivom srbskega oziroma hrvaškega jezika.

5

Ko govorimo o besedah, prevzetih iz drugih slovanskih jezikov, je ta drugi slovanski jezik lahko izvorni, lahko pa le posredniški jezik za neko besedo. Slovenščina je prevzela mnogo turških besed, ki so prišle k nam s srbskim ali hrvaškim posredništvom. To so: *báker, búzdovan, džúveč, jáničar, júriš, kájmak, karávla, korobáč, pajdáš, páša, rákija, sárma* in *tòp*. Iz srbščine smo dobili tudi turške besede, ki jih je turščina prevzela iz arabščine (*bakláva, budálo, čefúr, čevápčič, džámija, džézva, hálva, hárem, katrán, musáka, rája, rátluk, žèp*), perzijsčine (*búrek, čáršija, čòrav, čòrba, hán, muslimán, šòtor*) in grščine (*čútara, kalúp, kolíba*). Besede, ki so iz turščine, so bolj verjetno prišle k nam s srbskim posredovanjem, čeprav je nekaj tudi hrvaških (*káva, korúza, bedák*). Čížem je lahko prevzet iz turščine s srbskim ali hrvaškim posredovanjem ali pa preko madžarskega jezika.

Izvorno madžarske besede, če niso bile prevzete neposredno v slovenščino, so k nam prišle večinoma s hrvaškim posredovanjem (*gázda, čípka, hajdúk, sòba*).

6

Semantično med prevzetimi besedami izstopajo kulturno vezane ali kulturno specifične besede, ki smo jih v različnih obdobjih prevzemali in še prevzemamo kot poimenovanja tujih kulturnih realij. Mnogo je izrazov, povezanih s specifično družbeno ureditvijo, določenimi družbenimi skupinami, institucijami, kulturno vezanimi pojavi (denimo pisava, ples, denarna enota, prevozno sredstvo, vrsta domovanja, oblačila, veroizpoved ...). Take besede so med drugim:

- iz srbščine ali hrvaščine: *dínar, gúsle, opánek, vampír*;
- iz hrvaščine: *glagólíca, ustáš*;
- iz srbščine: *čétnik, pravoslávje*;
- iz ruščine: *balalájka, bojár, boljševík, cár, carína, dáča, dróžka, dúma, glásnost, gubernátor, gubèrnija, gulág, jága bába, kaftán, kazačòk, kolhóz, kozák, kozmodróm, kozmonávt, kulák, mužík, perestrójka, rúbelj, sovhóz, trójka*;
- iz poljščine: *pólka, mazúrka, sêjm, zlót*;
- iz makedonščine: *sobránje*;
- iz ukrajinsčine: *bandúra, dúmka*.

Med kulturno vezanimi besedami predstavlja veliko skupino kulinarično izrazje:

- iz srbščine in hrvaščine: poleg zgoraj naštetih prevzetih iz turščine *bakláva, búrek, čevápčič, čòrba, čútara, džézva, džúveč, hálva, kájmak, musáka, rákija, rátluk, sárma* še *pásulj, pléska-vica, prebránec, rážnjič, róštilj, vínjak* in druge; iz hrvaščine imamo *sladoléd*;
- iz ruščine: *blín, bóršč, čaj, kefir, piróg, samovár, ščí, vòdka, zakúska*;
- iz češčine: *pívo*;
- iz makedonščine: *mástika*.

Med besedami za specifično favno in floro ter drugimi geografsko vezanimi besedami predstavljajo najbolj obsežno skupino besede, vezane na morje. V slovenščino smo veliko teh besed prevzeli iz hrvaškega jezika:

- besede, povezane z mornarištvom kot *brodolóm, gúsar, krcati, lúka, mornár, obála, palúba* (to iz ruščine), *pristanišče, sídro*;

- nekaj specifičnih zemljepisnih pojmov (*síga, úvala, špilja, bíbavica, oséka, plíma*);
- besede za specifično favno: *cípelj, dágnja, galéb, gírca, inčún, jástog, lígenj, lúben, rárog, ráža, spúzva, škarpína, škóljka, špár*.

Poleg teh terminov je še nekaj botaničnih izrazov:

- hrvaško ali srbsko: *páprika, lókvanj*;
- iz hrvaščine: *lôvor, lúbenica, perúnika*.

Geografsko vezana so tudi nekatera poimenovanja za živali (npr. rusko *sóbolj*, češko *lósos*), predvsem avtohtone pasme živali, kot je srbsko *šárplanínek* ali rusko *borzój*. Med geografsko vezane besede sodijo ruske *túndra, tájga*, lahko bi prišteli tudi *jántar*.

Nekateri slovanski jeziki pa so posredovali tudi pri prevzemu poimenovanj za živali, ki se v naravi pojavljajo na povsem drugih območjih:

- hrvaško ali srbsko: *naóčarka, nój*;
- rusko: *udáv*;
- češko: *mróž, velblód*.

Nadalje je slovenščina posvojila besede, ki so prišle k nam najverjetneje skupaj s predmetom ali pojavom, ki ga poimenujejo, vendar tega ni več mogoče ugotoviti v vseh primerih. Včasih smo se ozrli po sosednjih slovanskih jezikih za slovanskim poimenovanjem realije, ki je prišla k nam z drugega, najpogosteje nemškega govornega področja ali pa zanjo prej nismo imeli slovenskega poimenovanja. V nekaterih primerih je tuja beseda izrinila domačo. V to široko kategorijo sodijo naslednje besede:

- iz srbsčine ali hrvaščine imamo: *čín, dobáviti, glôba, hájka, jámčiti, kopréna, košárka, krínka, lútka, márica, métek, nabáviti, načín, nadoknádití, nadzòr, naknáden, naslòv, níz, obkóliti, obzír, otvorítev, pobrátim, podátek, porêklo, poróčnik, poróta, potómec, povórka, prikólica, pristáš, prozòren, prtjljága, pustolóvec, razporedítí, stránka, svíha, šápa, škíga, tálec, tkívo, trobójnica, ustanovítí, véžba, vítek, zádruga, zalíзец, zanímati, značaj, žíca, žíg, žigósati*. Nadalje smo skozi srbski ali hrvaški jezik dobili še *odnòs* in *rázred* iz ruščine;

- iz hrvaščine: *blagájna, brzojáviti, dvorána, brúc, gráničar, ináčica, istovéten, izpít, izvíd, izdátek, kážipót, klápa, kolodvór, narédnik, néga, oblíž, oborína, odmòr, okvír, pêlod, plúta, plóčnik, pójem, položáj, poslédica, predújem, prestólnica, prevòj, prióbčiti, pročêlje, proizvod, promèt, prosláva, prosvéta, ravnátelj, razlíka, razpráva, rezbár, samokrés, slíka, smótka, spomeník, stanarína, stróka, svečeník, šárenica, tájnik, tráčnica, tvár, tvrdka, upráva, uvòd, zalédje, zmáj, žúpnik*. Skozi hrvaščino smo dobili še *podánik* in *pestič* iz ruščine;

- iz ruščine: *izráziti, jávka, króžek, ličínka, mílo, nagradítí, narécje, óbčestvo, ploščád, pogròm, pokrovítelj, postojánka, povòd, pričéska, privženenec, rusálka, slovár, slučaj, sposóben, stíh, svéz, tóčka, zlòg, žréc*;

- iz češčine: *brádlja, dójem, dovolítí, dovtip, gêslo, gmôta, kôlek, lepénka, nabòj, nabóžen, názor, názoren, odpòr, pívo, pivovár, posádka, pribòr, prispévati, rákev, raznóžka, sádra, slóg, smér, stávka, tlák, továrna, urád, ustáva, véda, vlák, vodlík, vzajémen, známka, žézlo, načêlnik, plín, pehóta*. Iz češke besede obzor smo naredili *obzórje*;

- iz poljščine: *skrômen, vplív*;
- iz stare cerkvene slovanščine in iz cerkvene slovanščine: *bístvo, blagoslovíti, bodóči, déjstvo, klevéta, křsta, ljubímec, mogótec, načêlo, občeváti, přêstol, rúno, smísel, smóter, svíla, šlém, vélmóž, vsemírje, žítje*.

Izluščimo lahko še skupino besed, ki smo jih prevzeli zaradi ekspresivnosti:

- iz srbsčine ali hrvaščine imamo: *búniti se, čestítati, drážest, grúdi, malénkost, motrítí, narícati, odvráten, oklévati, otvóriti, potvóriti, povéríti, pronícati, smátrati, tǔpati, túga, vzhícen, zabušávati, zlíkovec, zločín, žícati, žmígati*;

- iz hrvaščine: *blêsav, dívén, dostojánstven, kolébatí, krut, lebdéti, očárati, oprézen, osúpiniti, pustóšítí, stás, širokogrúden, štédítí, zagonétká, zaprepástítí, zdrávo, živíjo*;

- iz ruščine: *blestéti, bóder, grómek, iskrén, odlícen, odlíka, odtének, prelést, stihíja, streméti, stróg, tajínstven, tóčen, tólpa, udóben, zvónek*. Iz ruščine imamo še izraze *bábuška, bátjuška, njánja, mátuška*;

- iz češčine: *pôdel, prevrát*;

- iz cerkvene slovanščine: *razvrát*.

7

Jakopin (1992: 96) opozarja, da se v primerih parov tipa *običaj* : *navada*, *brati* : *čitati*, *dejavnik* : *činitelj*, *zahod* : *zapad* prevzeta beseda ohranja ob domači kot knjižna, starinska oziroma zasterela.

8

Nekatere kulturno ali zemljepisno specifične besede so se iz slovanskih jezikov razširile tudi v druge, neslovanske, in postale del fonda mednarodnega besedja, na primer: *paprika, vampir, kravata, polka, robot, sejm, mazurka, balalajka, čaj, mig, borzoi, car, bojar*.

Vnos novih besed iz drugih slovanskih jezikov se je v zadnjih desetletjih zmanjšal, ni pa izginil, čeprav se dogaja, da dobimo slovansko besedo s posredovanjem kakšnega drugega jezika, predvsem angleščine.

Literatura in viri

BEZLAJ, France, 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

BREZNIK, Anton, 1982a: Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik. Toporišič, Jože (ur.): *Anton Breznik: Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica. 63–81.

BREZNIK, Anton, 1982b: O časnikarski slovenščini. Toporišič, Jože (ur.): *Anton Breznik: Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica. 133–161.

JAKOPIN Franc, 1992: Slovanske izposojenke v slovenskem knjižnem jeziku (v 19. stoletju in danes). Hafner, Stanislav, Orožen, Martina in Hočevar, Mateja (ur.): *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 2*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 86–98.

SNOJ, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.